уперше вчинили злочин – 276 осіб (51,9%); неодноразово вчиняли злочин – 146 осіб (27,4%); утрималися від відповіді – 110 осіб (20,7%).

На підставі проведеного дослідження розроблено методичні рекомендації для персоналу установ виконання покарань щодо запобігання насильству серед засуджених і персоналу, які є важливим засобом не лише забезпечення принципу невідворотності відбування покарання, а й підвищення професійної компетентності співробітників установ, що належать до сфери управління ДКВС України, задіяних у реалізації заходів щодо запобігання цьому ганебному для кримінально-виконавчої системи України явищу.

Висновки. У процесі проведеного дослідження насильства в установах виконання покарань України встановлено, що ця проблема залишається одною з важливих проблем для Міністерства юстиції як правонаступника Державної пенітенціарної служби України.

Доведено, що ефективна протидія насильству в установах виконання покарань України загалом залежить від бажання адміністрації цих установ не замовчувати будь-які прояви насильства, проводити профілактичні заходи з особами, схильними до насильства, застосовувати відповідні до чинного законодавства заходи з метою запобігання насильству серед засуджених в установах виконання покарань.

Список використаних джерел:

1. Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретного соціологічного дослідження : монографія / В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, В.Д. Воднік та ін. ; за заг. ред. В.В. Голіни та В.П. Ємельянова. Харків : Право, 2006. 292 с.
2. Організаційно-правові заходи протидії протиправної діяльності кримінальних лідерів в установах пенітенціарної системи України : монографія / за ред. проф. В.Л. Ортинського. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2017. 380 с.
3. Богатирьов А.І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи України : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.
4. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.

УДК 343.3.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.42>

МУРИХІН С.В.

ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК МЕТА ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

У науковій статті здійснюється характеристика досягнення соціальної справедливості як мети застосування покарання за вчинення екологічних злочинів. Автором з'ясовано, що покарання є одним із центральних інститутів у системі кримінального права, що зумовлено унікальною квінтесенцією соціально-економічних, політико-правових, морально-культурних складників, які визначають його сутність. Автором підкреслено, що дослідження інституту покарання в межах кримінально-правової науки не втрачають своєї актуальності і в різні часи привертати увагу вчених і практиків. Автором встановлено, що норми чинного кримінального законодавства України фактично відображають змішаний підхід до розуміння сутності цілей застосування кримінальних покарань. Автором визначено, що відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України цілями застосування покарання є «кара», «виправлення засуджених» і «запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами» (тобто реалізація мети загальної та спеціальної превенції). Автором зроблено висновок, що відповідно до чинного кримі-

нального законодавства є взагалі відсутнім серед цілей застосування покарання досягнення соціальної справедливості, а також справедливість не встановлюється законодавцем як принцип кримінально-правового регулювання суспільних відносин. Встановлено невідповідність такого законодавчого підходу нормам чинного кримінально-виконавчого законодавства України, де справедливість визначено як загальні засади застосування покарання, реалізація якого сприяє передусім забезпеченню виправлення та соціалізації засудженого, та «захисту інтересів особи, суспільства і держави». На підставі здійсненого порівняльно-правового аналізу норм кримінального законодавства зарубіжних країн (зокрема, Республіки Польща, Республіки Білорусь, Естонської Республіки, Російської Федерації та інших) зроблено висновок про виділення нормотворцями серед цілей застосування кримінального покарання, зокрема, «відновлення соціальної справедливості».

Ключові слова: покарання, мета, соціальна справедливість, екологічні злочини, удосконалення.

The scientific article describes the achievement of social justice as the purpose of applying punishment for environmental crimes. The author has found out that the institution of punishment has one of the central institutions in the criminal law system, which is due to the unique quintessence of socio-economic, political, legal, moral and cultural components that determine its essence. The author emphasized that the research of the institute of punishment within the framework of criminal law did not lose its relevance and at different times attracted the attention of scientists and practitioners. The author establishes that the norms of the current criminal legislation of Ukraine actually reflect a mixed approach to understanding the essence of the purposes of applying criminal penalties. The author has determined that according to Article 50 of the Criminal Code of Ukraine, the purposes of punishment are “punishment”, “correction of convicts” and “prevention of committing new crimes by both convicted persons and others” (i.e. the realization of the purpose of general and special prevention). The author concludes that, under the current criminal law, there are none at all among the purposes of applying punishment for achieving social justice; nor is justice established by the legislator as a principle of criminal law regulation of public relations. The inconsistency of such legislative approach with the norms of the current criminal-law legislation of Ukraine is established, where justice is defined as the general principles of the use of punishment, the implementation of which contributes first and foremost to ensuring the correction and socialization of the convicted person and to “protecting the interests of the individual, society and state”. On the basis of the comparative legal analysis of the norms of the criminal legislation of foreign countries (in particular, the Republic of Poland, the Republic of Belarus, the Republic of Estonia, the Russian Federation, etc.), it was concluded that the rule makers were singled out for the purposes of applying criminal penalties, including “restoration of social punishment”.

Key words: punishment, purpose, social justice, environmental crimes, improvement.

Вступ. Темпи зміни параметрів природних ресурсів біосфери, породжені екологічного кризою, опинилися в сотні і тисячі разів вищими від темпів природної еволюції. Почалася загальна глобальна деградація природного середовища. За даними експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, 80% захворювань людей зумовлені несприятливим станом навколишнього середовища і незадовільними умовами життя в промислових центрах [1, с. 69–72].

Зростання рівня енергоємних виробництв, збільшення швидкостей пересування людини, обіг інформації – усе це вимагає збільшення обсягів використання природних ресурсів, відповідно, проблема дотримання вимог їх раціонального використання з площини приватноправових відносин стає одним із пріоритетних завдань сучасної держави, тому повинна належати до сфери публічно-правового регулювання.

Вищезазначене поставило перед сучасними державами необхідність вирішення проблеми формування концепції сталого розвитку, що за умови її поступового впровадження вирішить наявні проблеми надмірного споживання природних ресурсів, однією з яких є необхідність забезпечення ефективності застосування системи покарань за вчинення екологічних злочинів.

Інститут покарання посідає одне з центральних місць у системі кримінального права, що зумовлено унікальною квінтесенцією соціально-економічних, політико-правових, морально-культурних складників, які визначають його сутність. Дослідження інституту покарання в межах кримінально-правової науки не втрачають своєї актуальності і в різні часи привертали увагу вчених і практиків. Вищезазначене зумовило актуальність обраної теми наукової статті.

Дослідження інституту покарання умовно можуть бути згруповані залежно від виділеної вченими проблематики. Зокрема, встановлення напрямів забезпечення досягнення цілей застосування кримінального покарання загалом і забезпечення виправлення винної особи зокрема здійснювалось у дослідженнях таких учених, як: Е.Р. Азарян, О.П. Горох, В.В. Мина, А.Ф. Міщевич, Л.О. Мостепанюк, Н.А. Сторчак, М.І. Хавронюк, М.Д. Шаргородський та інші. Особливості визначення змісту процедурного складника призначення покарання та його виконання встановлюються у наукових розробках, здійснених такими вченими, як: І.Г. Богатирьов, О.В. Нікітіна, А.Х. Степанюк, О.І. Ющик та інші. Вартами уваги є роботи в аспекті забезпечення ефективності відповідальності за вчинення правопорушень у сфері охорони довкілля, що здійснюються представниками екологічного, земельного, конституційного права. Зокрема, виділяються праці І.А. Білик, І.І. Каракаша, О.П. Мірошніченка, П.В. Мельника та інших. Однак попри здійснені дослідження необхідно підкреслити, що питанню забезпечення ефективності призначення покарань за екологічні злочини приділено увагу фрагментарно в межах дослідження сутності кримінальної відповідальності за вчинення досліджуваних протиправних діянь у сфері охорони довкілля, що зумовило актуальність проведеного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення характеристики досягнення соціальної справедливості як мети застосування покарання за вчинення екологічних злочинів.

Результати дослідження. Загальновизнаним є підхід до визначення ознак «покарання» як кримінально-правової категорії. Зокрема, більшість учених до ознак кримінально-правової категорії «покарання» відносить наявність реалізації засобів державного примусу до винних осіб, що проявляється у майнових та особистих обмеженнях, застосування яких здійснюється виключно в судовому порядку [2–5; та інші]. Такий науковий підхід вироблений не лише під час правотворчої та правозастосовної діяльності, але й обґрунтований результатами розвитку світових юридичної та філософської наук. Зокрема, вартим уваги є обґрунтування переслідування мети застосування карного впливу, що покладено в основу формування етичної теорії розуміння кримінальної відповідальності, прихильниками якої були, зокрема, І. Кант [6, с. 257], Г.В.Ф. Гегель [7, с. 145], О.Ф. Кістяківський [8, с. 696]. Прихильниками утилітарної наукової концепції розуміння мети кримінального покарання як запобігання вчиненню злочинів є І. Бентам [9, с. 449–455] та Ч. Беккарія [10, с. 243–244].

Норми чинного кримінального законодавства України фактично відображають змішаний підхід до розуміння сутності цілей застосування кримінальних покарань. Зокрема, відповідно до статті 50 Кримінального кодексу України встановлено, що цілями застосування покарання є «кара», «виправлення засуджених» і «запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами» (тобто реалізація мети загальної та спеціальної превенції). Реалізація змісту покарання не повинна переслідувати заподіяння людині фізичних страждань, а також посягати на честь і людську гідність людини (частина 3 статті 50 Кримінального кодексу України).

Такий підхід є доцільним у своєму застосуванні до встановлення сутності системи кримінальних покарань за вчинення екологічних злочинів. Отже, покарання у механізмі реалізації заходів кримінальної відповідальності за вчинення екологічних злочинів переслідує таку мету: по-перше – застосування карного впливу на поведінку винних осіб, по-друге – виправлення таких суб'єктів, по-третє – сприяння поширенню загальної та спеціальної превенції.

За законодавством окремих зарубіжних країн, окрім зазначених цілей кримінального покарання, передбачається загальна мета досягнення соціальної справедливості. Зокрема, у статті 43 Кримінального кодексу Російської Федерації, у статті 4 Кримінального кодексу Республіки Білорусь як мета застосування будь-якого різновиду кримінального покарання визначається досягнення соціальної справедливості.

Відповідно до статті 53 Кримінального кодексу Республіки Польща, метою застосування *штрафу* (курсив – *С. М.*) є саме досягнення мети відшкодування заподіяної шкоди чи реалізація інших форм компенсацій задля відновлення «соціальної справедливості» [11]. Натомість досягнення соціальної справедливості як мети застосування чинного кримінального законодавства України не визначено. І тому очевидним є питання його доцільності, при цьому з'ясування відповіді на таке питання є неможливим поза вирішенням проблеми встановлення сутності категорії «соціальна справедливість».

Категорія «справедливості», незважаючи на свій відносний, «невеликий» у часовому вимірі період правозастосування, є одним із найбільш важливих складників досягнення ефективності правового регулювання суспільних відносин. Відновлення справедливості є одним із пріоритетних завдань, що ставиться у разі застосування заходів кримінальної відповідальності.

Розуміння категорії справедливості передбачає підхід, основою реалізації якого є суворе та неухильне дотримання моральних норм, загальновизнаних норм поведінки, ігнорування яких своїм наслідком має громадський осуд. Соціальна справедливість має визначатися як відображення суспільного уявлення про реалізацію компенсаційної функції правового регулювання, яка здатна забезпечити відновлення правового становища, що існувало до його порушення, існуючого правопорядку, системи соціальних цінностей. Тому під відновленням соціальної справедливості необхідно розуміти відповідну компенсацію у розмірі, адекватному заподіяній шкоді та порушеним особистим, суспільним і державним інтересам, зокрема шкоді, настання якої відповідно до експертної оцінки є можливим у майбутньому. Н.Ф. Кузнецова свого часу наголошувала, що досягнення соціальної справедливості вимагає не будь-якого, а оптимально можливого відновлення спричиненої суспільству шкоди шляхом застосування до винної особи належного покарання [12, с. 743].

Такий підхід заслуговує на підтримку з врахуванням реалізації у покаранні принципу справедливості, що залежить саме від відповідності спричиненої шкоди та міри державного примусу, про що йтиметься далі. Продовжуючи свої наукові пошуки, Н.Ф. Кузнецова обґрунтовує, що відновлення соціальної справедливості передбачає таке: відповідність (пропорційність) ступеня тяжкості вчиненого особистості злочинця, а також сукупність пом'якшуючих та обтяжуючих обставин; заборону застосування заходів кримінального покарання за одне і те ж винне протиправне суспільно небезпечне діяння; неприпустимість заподіяння фізичного болю та психічного страждання, приниження честі та гідності людини як мети покарання [12, с. 743].

Таке твердження вченої викликає певні заперечення. Вищезазначені категорії визначають передусім принцип забезпечення справедливості покарання, ніж цілі його застосування. Крім того, мета за своєю сутністю не може відображатися через пропорційність і заборону, які є не метою, а лише засобом її досягнення.

Варто зазначити, що відповідно до чинного кримінально-виконавчого законодавства України досягнення соціальної справедливості як мета застосування покарання також не визнається. Наприклад, відповідно до статті 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) встановлено, що метою застосування кримінального покарання є «захист інтересів особи, суспільства і держави». Реалізація зазначеної мети застосування кримінального покарання передбачається «шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими» [13].

Аналіз зазначеної норми чинного кримінально-виконавчого законодавства України свідчить про відсутність як мети застосування кримінального покарання відновлення соціальної справедливості. Такий нормативний підхід своїм наслідком має тривалу наукову дискусію щодо ефективності його застосування. Втім, згадку про таку правову категорію, як справедливість, у чинному КВК України все ж таки вдається знайти. Зокрема, законодавець відповідно до статті 5 КВК України серед принципів виконання і відбuvання покарання згадує про необхідність серед інших дотримання принципу справедливості [13].

Висновки. Отже, доцільним є зробити висновок, що відповідно до чинного кримінально-законодавства є взагалі відсутнім серед цілей застосування покарання досягнення соціальної справедливості, а також справедливість не встановлюється законодавцем як принцип кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

Такий законодавчий підхід певною мірою не корелюється з нормами чинного кримінально-виконавчого законодавства України, де справедливість визначено як загальні засади застосування покарання, реалізація якого сприяє передусім забезпеченню виправлення та соціалізації засудженого, та «захисту інтересів особи, суспільства і держави». Втім, здійснений порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства зарубіжних країн (зокрема, Республіки Польща, Республіки Білорусь, Естонської Республіки, Російської Федерації та інших) дає змогу зробити висновок про виділення нормотворцями серед цілей застосування кримінального покарання, зокрема, «відновлення соціальної справедливості».

З огляду на вищезазначені міркування і результати наукових досліджень, що базуються передусім на застосуванні порівняльно-правового методу наукового пізнання, очевидно і ак-

туальною є необхідність пошуку відповідей на питання встановлення доцільності застосування такої мети, як досягнення соціальної справедливості, в аспекті оптимізації норм чинного кримінального законодавства України загалом і щодо застосування покарання за вчинення екологічних злочинів зокрема, що стане предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Турлова Ю.В. Поняття «екологічні злочини»: до проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Юридична»*. 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 69–72.
2. Сторчак Н.А. Загальні засади та принципи призначення покарання при застосуванні позбавлення волі на певний строк : монографія. Миколаїв : ОШПЮ, 2014. 246 с.
3. Ющик О.І. Зміст покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 238–242.
4. Шаргородский М.Д. Наказание по советскому уголовному праву. Москва, 1958. 350 с.
5. Сторчак Н.А. Науково-теоретичні погляди на виправлення як мету покарання у виді позбавлення волі на певний строк. *Форум права*. 2017. № 4. С. 247–254.
6. Кант И. Сочинения в 6 томах. Т. 2. Ч. 2. Москва, 1965.
7. Гегель Г.В.Ф. Философия права. Москва, 1990.
8. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник Общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть Общая. Киев, 1890.
9. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів / авт.-уклад Г.Г. Демиденко; за заг. ред. О.В. Петришина. 4-те вид., доп. і змін. Харків : Право, 2011. 958 с.
10. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва, 1939.
11. Kodeks karny Rzeczpospolita Polska z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.
12. Кузнецова Н.Ф. Понятие и цели наказания. *Полный курс уголовного права : в 5 т. / под ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева*. Т. 1. Преступление и наказание. Санкт-Петербург, 2008.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.43>

НОВАЧУК С.А.

**СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ
РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ РЕЖИМУ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті проаналізовано наукові праці, нормативні документи і правозастосовну практику, що стосуються різних проблем у сфері забезпечення радіаційної безпеки. Наголошено, що найбільша частина правопорушень (кримінальних, адміністративних) у зоні відчуження пов'язана з порушенням режиму радіаційної безпеки. Поширеними є також інші кримінальні правопорушення, зокрема правопорушення проти власності, життя і здоров'я особи, що передбачає необхідність використання відповідних криміналістичних методик під час розслідування. Визначено, що сучасний стан наукового розроблення проблем розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки характеризується сталим науковим інтересом до відповідної проблематики. Водночас, незважаючи на певну кількість досліджень, що прямо або опосередковано стосуються питань розслідування злочинів, передбачених ст. 267-1 КК України, є потреба в самостійному, окремому, дослідженні.

© НОВАЧУК С.А. – аспірант (Національна академія внутрішніх справ)